



Sygn. akt III UK 95/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 5 kwietnia 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Staryk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Jolanta Frańczak

SSA Ewa Stefańska

w sprawie z odwołania E.S.
od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w J.
o emeryturę z tytułu pracy w warunkach szczególnych,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 5 kwietnia 2017 r.,
skargi kasacyjnej odwołującego się od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 4 lutego 2016 r., sygn. akt III AUa .../15,

**uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi
Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 28 lipca 2015 r., sygn. akt IV U .../15, Sąd Okręgowy – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w [...] oddalił odwołanie wnioskodawcy E.S. od decyzji organu rentowego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w J. z dnia

10 grudnia 2014 r., odmawiającej przyznania E. S. prawa do emerytury.

Powyższy wyrok Sądu Okręgowego wnioskodawca zaskarżył apelacją. W apelacji zarzucono między innymi naruszenie następujących przepisów prawa materialnego:

„1. art. 184 w związku z art. 32 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. z 2009 r., Nr 153, poz. 1227 ze zm.) przez błędną wykładnię prowadzącą do bezpodstawnego przyjęcia, że ubezpieczony nie spełnił wszystkich warunków niezbędnych do tego, by uzyskać prawo do emerytury w obniżonym wieku na podstawie wskazanych powyżej przepisów,

2. art. 32 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach z FUS przez błędną wykładnię i bezpodstawne przyjęcie, że ubezpieczony wykonujący pracę na stanowisku mistrza zmianowego, kierownika oddziału elektrociepłowni, kierownika wydziału wodoocyszczalni oraz kierownika wydziału ciepłego w Firmie [...] S.A. poprzednio - Zakładach [...], nie był zatrudniony przy pracy o znacznej szkodliwości dla zdrowia oraz o znacznym stopniu uciążliwości lub wymagającej wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne lub otoczenia tj. pracy w warunkach szczególnych stale i w pełnym wymiarze czasu pracy,

3. § 2 ust. 1 oraz § 4 ust. 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz. U. Nr 8, poz. 43 ze zm.) w związku z wykazem A dział XIV poz. 24 załącznika do tego rozporządzenia przez ich niewłaściwe zastosowanie prowadzące do bezpodstawnego przyjęcia, że ubezpieczony na stanowisku mistrza zmianowego, kierownika oddziału elektrociepłowni, starszego mistrza, kierownika wydziału wodoocyszczalni oraz kierownika wydziału ciepłego nie wykonywał pracy w sposób stały i w pełnym wymiarze czasu pracy w warunkach szczególnych”.

Apelujący zarzucił też naruszenie przepisów postępowania, między innymi:

„- art. 233 § 1 k.p.c. w związku z art. 328 § 2 k.p.c. przez brak jakiegokolwiek ustalenia ile czasu pracy w ciągu dnia roboczego wnioskodawca poświęcał na bezpośredni dozór inżynieryjno-techniczny a ile czasu wykonywał czynności administracyjno-biurowe;

- art. 233 § 1 k.p.c. w związku z art. 328 § 2 k.p.c. przez sprzeczność ustaleń faktycznych z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego przejawiającą się w ustaleniu, że poza bezpośrednią kontrolą i nadzorem nad pracownikami bezpośrednio pracującymi w warunkach szczególnych wnioskodawca miał w zakresie swoich obowiązków czynności związane z kierowaniem i zarządzaniem podległą jednostką polegające na współpracy z działem zakupów w zakresie dostaw, analizie pomiarów, kontroli dyscypliny pracy oraz nadzorze nad posiadaniem niezbędnych uprawnień przez pracowników, współpraca z firmami zewnętrznymi w zakresie ustalenia rzeczowego zakresu zadań czy też ich potwierdzenia oraz dysponowanie funduszem premiowym, wnioskowanie w sprawie awansowania i zaszeregowania podległych pracowników czy wnioskowanie o przyznanie wyróżnień i odznaczeń dla pracowników, co zajmowało wnioskodawcy znaczną część czasu pracy”.

Wyrokiem z dnia 4 lutego 2016 r., sygn. akt III AUa .../15, Sąd Apelacyjny w [...] oddalił apelację oraz zasądził od wnioskodawcy na rzecz organu rentowego 120 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu odwoławczym.

Sąd drugiej instancji stwierdził, że „zarzucając naruszenie prawa materialnego, wychodzi się już ze stanu faktycznego ustalonego przez Sąd pierwszej instancji. Jeżeli zaś twierdzi się, że Sąd ustalił ten stan niezgodnie z rzeczywistością - co zdaje się być istotą wyводу apelacji - to nie można jeszcze zarzucać naruszenia prawa materialnego. Dopóki bowiem Sąd nie ustali prawidłowo stanu faktycznego (w tym przypadku faktu pracy w warunkach szczególnych), dopóty nie wiadomo jakie prawo zastosować. Przeto zarzut naruszenia prawa materialnego jest bezprzedmiotowy, a w każdym razie jest przedwczesny. Niniejszy mankament apelacji nie może też być tłumaczony, co suponuje uzasadnienie apelacji, sprzecznością ustalenia Sądu, co do braku podstaw do uznania spornej pracy wnioskodawcy za pracę w warunkach szczególnych, z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego, gdyż na zarzut nie porównuje się ustaleń faktycznych Sądu pierwszej instancji z treścią zebranego materiału, ale z rzeczywistym stanem rzeczy. I już dlatego zarzut naruszenia prawa materialnego jest chybiony”.

Sąd drugiej instancji rozważając zebrany w sprawie materiał dowodowy (dokumenty oraz dowody osobowe) podzielił ocenę zaprezentowaną przez Sąd pierwszej instancji oraz stwierdził, że polemika w apelacji z wynikami postępowania dowodowego i ich oceną, dokonaną przez Sąd Okręgowy zgodnie z art. 233 § 1 k.p.c. nie stanowi skutecznego zarzutu naruszenia prawa procesowego. Według Sądu drugiej instancji uzasadnienie zaskarżonego wyroku zawiera wszystkie elementy z § 3 art. 328 k.p.c. (powinno być z § 2) – w zakresie wskazania podstawy faktycznej oraz wyjaśnienia podstawy prawnej rozstrzygnięcia.

Sąd Apelacyjny podkreślił, że w przypadku stanowisk kierowniczych, a na takich był zatrudniony wnioskodawca, nie jest możliwe przyjęcie *a priori*, że wykonywał on stale i w pełnym wymiarze czasu pracy tylko i wyłącznie prace w warunkach szczególnych, podczas gdy z istoty pracy na stanowisku mistrza i kierownika wynika wykonywanie obowiązków administracyjnych i biurowych niezwiązanych z bezpośrednim nadzorem nad podległymi mu pracownikami zatrudnionymi w warunkach szczególnych (zwłaszcza, gdy pracowników tych było ok. 200-tu i pracowali na znacznym obszarze zakładu pracy a ich bezpośrednimi przełożonymi byli mistrzowie i brygadziści podlegli swojemu przełożonemu/wnioskodawcy - którzy zajmowali się właśnie bezpośrednim dozorem inżynieryjno-technicznym). Obowiązek wykazania okoliczności z § 2 ust. 1 rozporządzenia Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r. w związku z poz. 24 pkt 1, działu XIV, wykazu A załącznika do tego rozporządzenia - obciąża wnioskodawcę (art. 6 k.c. i art. 232 k.p.c.) i w żadnym razie nie może być cedowany na sąd orzekający.

Powyższy wyrok Sądu Apelacyjnego wnioskodawca zaskarżył skargą kasacyjną. Skargę oparto na obydwu podstawach kasacyjnych (art. 398³ § 1 pkt 1 i 2 k.p.c.). W ramach podstawy procesowej (art. 398³ § 1 pkt 2) skarga zarzuciła naruszenie:

a) art. 378 § 1 k.p.c. przez nierozpoznanie sprawy w granicach apelacji, tj. brak odniesienia się do wszystkich zarzutów apelacji, a w szczególności całkowity brak rozważenia zarzutów naruszenia prawa materialnego;

b) art. 328 § 2 k.p.c., art. 382 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. przez brak spełnienia wymagań uzasadnienia wyroku, w szczególności przez brak dokonania jakichkolwiek własnych ustaleń, brak ustalenia stanu prawnego sprawy,

jakiegokolwiek ustalenia, ile czasu pracy w ciągu dnia roboczego wnioskodawca poświęcał na bezpośredni dozór inżynieryjno-techniczny, a ile czasu wykonywał czynności administracyjno-biurowe;

c) art. 385 k.p.c. przez oddalenie apelacji jako bezzasadnej, pomimo że była ona nie tylko zasadna, ale wręcz oczywiście uzasadniona, zarówno z uwagi na zarzuty materialne, jak i procesowe oraz zarzut sprzeczności istotnych ustaleń faktycznych Sądu pierwszej instancji z zebrany materiał dowodowy.

W ramach podstawy naruszenia przepisów prawa materialnego (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.) zarzucono błędną wykładnię:

1) art. 184 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 32 ust. 1 w związku z art. 32 ust. 2, 3 i 4 oraz art. 27 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS w związku z § 2 ust. 1, § 3 i § 4 ust. 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. oraz w związku z pkt 24 działu XIV wykazu A, stanowiącego załącznik do tego rozporządzenia przez: - przyjęcie, że wykonywanie przez wnioskodawcę prac administracyjno-biurowych, prowadzenie dokumentacji i wykazów, nawet w niewielkim wymiarze, sprawowanie nadzoru pośredniego (za pośrednictwem brygadzystów i mistrzów) obok nadzoru bezpośredniego oraz przebywanie nawet w niewielkim zakresie czasu w pomieszczeniu biurowym wykluczają możliwość przyjęcia, że ubezpieczony pracował w warunkach szczególnych stale i w pełnym wymiarze czasu pracy; - całkowite pominięcie okoliczności powszechnie akcentowanej w orzecznictwie Sądu Najwyższego i odmowę zakwalifikowania spornego okresu zatrudnienia od 1 sierpnia 1979 r. do 31 grudnia 1998 r. na stanowiskach mistrza zmianowego, kierownika oddziału elektrociepłowni, starszego mistrza, kierownika oddziału wodoocyszczalni oraz kierownika wydziału ciepłego jako pracy wykonywanej w szczególnych warunkach, w sytuacji, gdy przesłanka wykonywania pracy w szczególnych warunkach „stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku pracy” (§ 2 ust. 1 rozporządzenia w związku z pkt 24 działu XIV wykazu A, stanowiącego załącznik do rozporządzenia) spełniona jest także wówczas, gdy: osoba wykonująca dozór inżynieryjno - techniczny nie przebywa stale na stanowiskach, gdzie jest wykonywana praca w warunkach szczególnych, a w zakresie jej obowiązków przewidziane jest sporządzanie dokumentacji, planów organizacyjnych i wykonywanie innych

czynności; osoba wykonująca dozór inżynieryjno - techniczny wykonuje go zarówno bezpośrednio, czyli osobiście, a także pośrednio, czyli przez podległych jej służbowo pracowników (brygadzystów, mistrzów);

2) art. 184 w związku z art. 32 ustawy o emeryturach i rentach z FUS przez przyjęcie, że ubezpieczony nie spełnił wszystkich warunków niezbędnych do tego, aby uzyskać prawo do emerytury w obniżonym wieku na podstawie wskazanych powyżej przepisów.

Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego; ewentualnie - o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości przez zmianę zaskarżonej decyzji organu rentowego i przyznanie wnioskodawcy prawa do spornego świadczenia od 1 stycznia 2015 r., - zasądzenie od organu rentowego na rzecz skarżącego kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego, według norm przepisanych.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną organ rentowy wniósł o oddalenie skargi kasacyjnej oraz o zasądzenie na rzecz organu rentowego kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna jest uzasadniona.

Wynikający z art. 378 § 1 zdanie pierwsze k.p.c. obowiązek rozpoznania sprawy w granicach apelacji oznacza z jednej strony zakaz wykraczania przez sąd drugiej instancji poza te granice, z drugiej zaś nakaz wzięcia pod uwagę i rozważenia wszystkich podniesionych w apelacji zarzutów i wniosków. W konsekwencji, sąd drugiej instancji może - a jeżeli je dostrzeże, powinien - naprawić wszystkie stwierdzone w postępowaniu apelacyjnym naruszenia przez sąd pierwszej instancji prawa materialnego, niezależnie od tego, czy zostały wytknięte w apelacji, pod warunkiem, że mieszczą się w granicach zaskarżenia, zaś wynikający z brzmienia art. 378 § 1 zdanie pierwsze k.p.c. obowiązek rozpoznania sprawy w granicach apelacji powinien być rozumiany jako nakaz rozważenia wszystkich podniesionych w apelacji zarzutów (por. wyrok Sądu

Najwyższego z dnia 29 listopada 2016 r., II PK 242/15, LEX nr 2202494). Rozpoznanie „sprawy” w granicach apelacji oznacza, że sąd drugiej instancji nie koncentruje się jedynie na ocenie zasadności zarzutów apelacyjnych, lecz rozstrzyga merytorycznie o zasadności zgłoszonych roszczeń procesowych. W uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 23 marca 1999 r., III CZP 59/98 (OSNC 1999 nr 7-8, poz. 124) Sąd Najwyższy wyjaśnił zaś, że jakkolwiek postępowanie apelacyjne jest postępowaniem odwoławczym i kontrolnym, to jednak zachowuje charakter postępowania rozpoznawczego, dodał też równocześnie, iż redakcja art. 382 k.p.c. niewątpliwie wskazuje na brak związania sądu drugiej instancji stanem faktycznym ustalonym w zaskarżonym wyroku sądu pierwszej instancji. Z uwagi na merytoryczny charakter postępowania apelacyjnego, obowiązkiem sądu drugiej instancji nie może być porzucenie na ustosunkowaniu się do zarzutów skarżącego, lecz musi nim być - niezależnie od treści zarzutów - dokonanie ponownych, własnych ustaleń faktycznych, a następnie poddanie ich ocenie pod kątem prawa materialnego. Obowiązek dokonywania ustaleń faktycznych w postępowaniu odwoławczym istnieje więc niezależnie od tego, czy wnoszący apelację podniósł zarzut dokonania wadliwych ustaleń faktycznych lub ich braku. Użyte zaś w art. 378 § 1 k.p.c. sformułowanie, iż sąd drugiej instancji rozpoznaje sprawę „w granicach apelacji” oznacza w szczególności, że sąd odwoławczy dokonuje własnych ustaleń faktycznych, prowadząc lub ponawiając dowody albo porzucając na materiale zebranym w pierwszej instancji (art. 381 i 382 k.p.c.) i kontroluje prawidłowość postępowania przed sądem pierwszej instancji, pozostając związany zarzutami przedstawionymi w apelacji.

Również w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 6 października 2016 r., w sprawie III UK 270/15, LEX nr 2139253, zaakcentowano, że postępowanie apelacyjne ma charakter kontrolny, ale jest także kontynuacją postępowania przed sądem pierwszej instancji i zmierza do ponownego merytorycznego rozpoznania sprawy. Przyjęta koncepcja apelacji pełnej (*cum beneficio novorum*) zakłada więc możliwość, a niekiedy konieczność prowadzenia przez sąd drugiej instancji postępowania dowodowego. Nakłada na sąd drugiej instancji powinność dokonania samodzielnej oceny dowodów zgromadzonych przez sąd pierwszej instancji oraz przeprowadzonych przed sądem odwoławczym, a także ustalenia podstawy

faktycznej rozstrzygnięcia. Sąd drugiej instancji stosuje zarówno przepisy szczególne odnoszące się do postępowania przed tym sądem (art. 381, 382 k.p.c.), jak i odpowiednio - z mocy odesłania zawartego w art. 391 § 1 k.p.c. - przepisy regulujące przebieg postępowania dowodowego przed sądem pierwszej instancji (art. 227, 235-315 k.p.c.).

Zakaz oparcia skargi kasacyjnej na zarzutach dotyczących ustalenia faktów lub oceny dowodów (art. 398³ § 3 k.p.c.) oraz związanie Sądu Najwyższego ustaleniami sądu drugiej instancji, będącymi podstawą faktyczną zaskarżonego orzeczenia (art. 398¹³ § 2 k.p.c.), nie wyłącza kontroli zgodności z prawem procesowym przebiegu postępowania przed sądem drugiej instancji, w przeciwnym razie bowiem wyłączona byłaby druga podstawa skargi kasacyjnej, zawierająca tylko ograniczenie w postaci wpływu naruszenia przepisów postępowania na treść rozstrzygnięcia.

Zdaniem Sądu Najwyższego, rozpoznającego obecną skargę kasacyjną, Sąd drugiej instancji nie uczynił zadość przedstawionym wyżej wymogom, a w szczególności nie odniósł się do wszystkich zarzutów podniesionych w apelacji. Nie ma znaczenia, czy zarzuty apelacyjne naruszenia prawa materialnego znajdują się przed zarzutami procesowymi. Niedopuszczalne było całkowite pominięcie oceny naruszenia prawa materialnego - tylko dlatego, że zostały przedstawione w apelacji jako pierwsze. Uzasadnienie zaskarżonego wyroku nie zawiera także ustaleń faktycznych, dotyczących rzeczywistych godzin kontroli międzyoperacyjnej oraz prac biurowych. W zaskarżonym wyroku nie odniesiono również do apelacyjnych zarzutów naruszenia prawa procesowego. Te naruszenia prawa uniemożliwiają dokonanie skutecznej kontroli kasacyjnej, implikując konieczność uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania.

Podczas ponownego rozpoznania sprawy Sąd Apelacyjny weźmie pod uwagę między innymi wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 2016 r. III UK 12/16 (LEX nr 2163306) wskazujący, że norma z wykazu A, dział XIV, poz. 24 stanowiącego załącznik do rozporządzenia z 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze spełnia się również wtedy, gdy osoby sprawujące kontrole lub dozór nie mają bezpośredniego zwierzchnictwa nad pracownikami

zatrudnionymi w szczególnych warunkach. Ich rola nie musi polegać na takim zwierzchnictwie, lecz polega na wykonywaniu kontroli lub dozoru inżyniersko-technicznego, które wcale nie muszą obejmować bezpośredniej pracy pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach. Wystarczy, że kontrolujący czy nadzorujący pracują w określonym miejscu i tam wykonują swoją pracę, czyli na oddziałach i wydziałach, w których jako podstawowe wykonywane są prace wymienione w wykazie. Nie przesądza o tym zatrudnienie przeważającej liczby pracowników przy pracach w szczególnych warunkach, lecz to, czy dla osiągnięcia celu postawionego oddziałowi (wydziałowi) konieczne było wykonywanie prac wymienionych w rozporządzeniu. W tym ujęciu termin „podstawowe” koncentruje uwagę nie na zbiorowości pracowników, ale na funkcji przypisanej wyodrębnionej strukturze pracodawcy. Warunek szkodliwości określa przepis art. 32 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, stanowiąc, że za pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach uważa się pracowników zatrudnionych przy pracach o znacznej szkodliwości dla zdrowia oraz o znacznym stopniu uciążliwości lub wymagających wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne lub otoczenia. Wykazy i rodzaje prac ujęte w rozporządzeniu mają więc charakter normatywnie zamknięty, co z reguły zwalnia z dalszego badania, czy pracownik zatrudniony na danym stanowisku rzeczywiście był narażony na określony stopień szkodliwości. W art. 32 ust. 2 i 4 ustawy o emeryturach i rentach z FUS chodzi nie tylko o normatywnie zadekretowany w rozporządzeniu rodzaj pracy lecz również o szkodliwe oddziaływanie wynikające z zajmowania określonego stanowiska, czyli przede wszystkim ze względu na środowisko (miejsce) w którym praca jest wykonywana. Znaczenie ma więc stanowisko z działu XIV, poz. 24 i opisana szkodliwość pracy dla zdrowia. Kontrolujący lub dozoruujący mogą być w hierarchii przełożonymi pracowników zatrudnionych przy pracach podstawowych; nie jest to jednak warunek konieczny, gdyż przepisu z działu XIV, poz. 24 ma zastosowanie również wtedy, gdy nie występuje zależność przełożony i podwładny. Określone kontrole i dozór jako praca w szczególnych warunkach ma swoje własne znaczenie również na gruncie przepisu działu XIV, poz. 24 wykazu stanowiącego załącznik do rozporządzenia z 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w

szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. Nie może być redukowana tylko do bezpośredniej kontroli i zarządzania pracami pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach. Oznacza to, że norma ta spełnia się nie tylko w odniesieniu do bezpośrednich przełożonych tych pracowników, czyli majstrów, mistrzów lub starszych mistrzów, lecz może obejmować także kierowników wydziałów, którzy pośrednio sprawują kontrolę lub dozór i jeśli ich praca na stanowiskach z działu XIV, poz. 24, wykonywana była w szkodliwych warunkach, wynikających z wykonywania pracy podstawowej przez innych pracowników w szczególnych warunkach. Oczywiście poza potrzebą dalszej argumentacji jest stwierdzenie, że musi to być praca stała i w pełnym wymiarze (§ 2 rozporządzenia). Nie jest jednak wykluczone, iż kontrolą objęci są inni pracownicy, czyli niewykonyjący pracy w szczególnych warunkach oraz że wykonywana jest praca administracyjna, która składa się na własną rodzajową pracę w szczególnych warunkach z działu XIV, poz. 24.

Mając na uwadze powyższe Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł jak w sentencji. O kosztach postępowania kasacyjnego rozstrzygnięto stosownie do art. 108 § 2 k.p.c.